

Тетяна Титаренко

д-р. психол. наук, професор,

дійсний член НАПН України

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

м. Київ (Україна)

ЛАНДШАФТ ЖИТТЄТВОРЕННЯ ЯК ТЕРИТОРІЯ ОСОБИСТІСНИХ ЗМІН: ТИПОЛОГІЯ І ДИНАМІКА

Кожна спостережлива людина знає з власного досвіду, що зміст її життя не є однорідним. Якщо озирнутися у минуле і провести ретроспективний самоаналіз, що і робиться зазвичай під час психотерапії, можна побачити динаміку особистісних змін. Вочевидь ця динаміка далека від рівномірної, послідовної, спрямованої в одному конкретному напрямку. Про це свідчить і використання біографічного методу, який дає змогу побачити своєрідну мозаїку з різнобарвних життєвих територій, які долає особистість.

Творення власного життя є найскладнішим і найважливішим видом людської творчості. Розробка все нових і нових способів життєпобудови, апробація оригінальних стратегій інтерпретації набутого досвіду, оцінка продуктивності сьогодення, планування майбутнього з його горизонтами, бажаннями, перспективами дуже вирізняються у різних людей, у різні вікові періоди, у відносно стабільні часи і добу випробувань, потрясінь, катаклізмів [3].

Зрозуміти динаміку життєтворення, визначити типові території особистісних змін, їх розповсюдженість, взаємопереходи – дуже важливе завдання як для психологічної науки, так і для практики психологічної допомоги. Щоб вирішити це завдання, тезаурус психологічних понять потребує введення нового поняття – ландшафту особистісного життєтворення.

Історія терміну «ландшафт» є досить строкатою. Якщо не згадувати його «прописку» на теренах географічної чи архітектурної наук, а відразу переходити до наук гуманітарних, то стає зрозумілою широта його вживання в якості

соціокультурної категорії. Цим терміном послуговуються культурні антрополози, релігієзнавці, соціологи, історики, соціальні філософи, що свідчить як про складну міждисциплінарну природу відповідного феномену, так і про недостатню концептуалізацію нового поняття. Ще Олександр фон Гумбольдт близько двох століть тому визначав ландшафт як сукупність усіх аспектів природного, культурного, географічного, геологічного, біологічного, мистецького середовища. Саме він наголошував на людини як ключовому елементі ландшафту. Дж. Ермішер, розвиваючи думку Гумбольдта, вважає, що саме спосіб сприйняття людиною ландшафту і формування уявлень про оточення перетворює довкілля на пейзаж. Людські ідеї, релігійні вірування, економіка, технології не лише впливають на ландшафт, а й формують його [6]. У роботах Н.В. Басова, В.В. Василькової, О.В. Міщенко, О.О. Суської, Т.І. Черняєвої, Н. Ханта, Р. Хартлі [1,2,4,5,7,8] увага зосереджується на таких різноманітних видах ландшафтів, як: інтелектуальний, сакральний, медіа-, постконфліктний, ландшафт щастя, ландшафт травми. І хоча ми не зустрічали особистісно зорієнтованих психологічних досліджень цього явища, перелік його видів стає наочним доказом наявності у цьому феномені специфічної психологічної складової.

Робоча дефініція може бути наступною: ландшафт життєтворення є тимчасовою територією особистісних змін, що має свою ціннісно-смыслову конфігурацію, яку вибудовує особистість відповідно до значущих життєвих контекстів. Відносна усталеність, структурна і векторна стабільність ландшафту забезпечується осмисленням набутого досвіду, ціннісними пріоритетами особистості, горизонтом перспектив. Серед ключових особливостей ландшафту – тривалість перебування особистості на даній території життя.

Виділимо критерії, за якими можна визначати типи ландшафтів. Це, по-перше, спосіб осмислення та прийняття минулого, асиміляції набутого під час випробувань досвіду. По-друге, це оцінка теперішнього, рівень задоволеності своїм сьогоденням. По-третє, це структурування майбутнього, бачення реальних життєвих перспектив, виникнення нових цілей і планів

їх реалізації. І, по-четверте, це домінування певної цінності у ціннісній ієрархії, яка стає маяком подальшого життєтворення. Відповідно до цих критеріїв складається інтегральний показник ландшафту, а саме ціннісно-смілова конфігурація життя на новій території, що розбудовується після пережитого.

Відповідно до визначених критеріїв можна виділити наступні типи ландшафтів.

1. Екзистенційний ландшафт, що розгортається безпосередньо після потрапляння особистості у драматичні обставини. У межах перебування на цій некомфортній життєвій території особистість відразу проявляє готовність конструктивно переосмислити травму, не здатна адекватно оцінювати можливості теперішнього життєвого етапу і погано бачить життєві перспективи. Тривалість перебування на цій території життя залежить від сили травмування, особливостей втрат, інтенсивності болісних спогадів, ресурсу життєстійкості.

2. Прагматичний ландшафт обирається активними, цілеспрямованими людьми після перебування у межах екзистенційного, коли певний рівень відновлення психологічного здоров'я вже досягнуто і травматичний досвід засвоєно. Водночас сьгоднішнє життя не задовольняє, його хочеться змінити. Тоді виникають сили для повного занурення у роботу, побудови амбітних життєвих планів, що зосереджуються навколо бажання зробити кар'єру, досягти успіху, отримати визнання.

3. Гедоністичний ландшафт деякі люди обирають після екзистенційного по контрасту. Зробивши болісні для себе висновки, змінивши пріоритети, люди виснажуються, і відсутність внутрішніх ресурсів підштовхує їх до полегшеного життєтворення, яке передбачає спадання напруження, зниження відповідальності за власне майбутнє. Відповідно територія життя вибудовується навколо домінантної цінності досягнення хоча б тимчасового задоволення, прагнення насолоди, комфорту.

4. Споживацький ландшафт теж виникає як пошук light-варіанту життєпобудови, коли відповідальність за власне теперішнє і майбутнє перекладається на іншу людину. Ті, хто обирає споживання в якості домінантної цінності, очікують від

своїх партнерів чи батьків постійної опіки, турботи, забезпечення потреб у нових враженнях, подорожах, брендових речах, екстремальних задоволеннях.

5. Ландшафт служіння обирають тоді, коли травматичний досвід вже переосмислено крізь призму власної ролі у пережитій трагедії. Так виникає стійке бажання, ставши ще більш самостійним і відповідальним, жити заради інших, почуватися потрібним, бути корисним для держави. Ціннісно-сміслові орієнтири вибудовуються навколо безкорисливої праці, волонтерства, самопожертви, добровільного захисту вітчизни.

6. Сімейний ландшафт вибудовується тими людьми, хто під час осмислення травматичного досвіду переоцінив по-новому роль близьких, значення їх підтримки і допомоги. Територія життєтворення зосереджується для них на цінності взаєморозуміння, довіри, кохання, любові до своїх дітей, а всі інші життєві контексти відходить на задній план. У майбутньому в межах цього ландшафту людині хочеться якомога більше часу проводити з дружиною (чоловіком), дітьми, батьками, і всі плани зосереджуються навколо цінності міцної, дружньої сім'ї, глибоких і щирих стосунків.

7. Ландшафт самореалізації, як і ландшафт служіння, передбачає суттєве переосмислення власної ролі у тому, що сталося. Але висновки з пережитого у даному випадку робляться зовсім інші. Фокус уваги зосереджується на бажанні розвиватися, вивчати і проявляти власні таланти. Бачення майбутнього залишається дещо абстрактним, ідеалізованим, коли головною метою стає прагнення зробити з себе людину, перевершити себе.

Отже, ландшафт життєтворення є територією життя особистості із специфічними характеристиками власного минулого, теперішнього і майбутнього, з особливим смисловим наповненням. Ландшафт конструюється з урахуванням рівня переосмислення травматичного досвіду, ціннісних пріоритетів, усвідомлення інакшого напрямку життєвого маршруту, бажання продовжувати актуальний життєвий проект чи кардинально змінювати його. Тригерами зміни ландшафтів виступають екстремальні ситуації, травматичні події, життєві кризи.

Людина після травми потрапляє у наповненій

стражданнями екзистенційний ландшафт заради створення умов для прийняття, осмислення, інтерпретації і інтеграції набутого травматичного досвіду. Після конструктивного долання ландшафту екзистенційного обирають ландшафти служіння, самореалізації, прагматичний, сімейний. Неконструктивне долання екзистенційного ландшафту призводить до необхідності вибору ландшафтів гедоністичного і споживацького.

Література

1. Василькова, В.В. Интеллектуальный ландшафт: концептуализация метафоры / В.В.Василькова, Н.В.Басов //

Журнал социологии и социальной антропологии. – 2011. – № 14 (4) . – с. 22-40.

2. Міщенко, О.В. Сакральний ландшафт: зміст і функції ./. О.В.Міщенко // Вісник нац. ун-ту ім. Т.Шевченка. Географія. – 2018. – № 1 (70) . – с. 83-88

3. Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія [В. О. Климчук, Т.О.Ларіна, Б.П.Лазоренко та ін.] ; за ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2016. – 320 с.

4. Суська, О.О. Інституціональність vs проспериті. Про зміни медіа-ландшафту та методологічні лакуни соціології масових комунікацій / О.О.Суська // Соціологія: теорія, методи, маркетинг . – 2019. – № 1. – с. 56-72.

5. Черняева, Т. И. Ландшафты счастья: эмоциональные основания современного потребления / Т.И.Черняева // Известия Саратовского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика. – 2013. - № 13 (3). – с. 90-94.

6. Ermischer G. Mental landscape: Landscape as idea and concept / G. Ermischer // Landscape Research. – 2004. – Vol. 29 (4). – p. 371-383.

7. Hartley R.J. Signifying the Place of Unforgettable Memory: Atrocity and Trauma in a Post-Conflict Landscape / R.J. Hartley // Anthropology Faculty Publications. – 2012. – № 58.

<http://digitalcommons.unl.edu/anthropologyfacpub/58>

8. Hunt N. Landscapes of trauma. The psychology of battlefield:
Routledge, London, New York., 2020. – 220. P.